Mihaela Popescu

TRATAREA EXPRESIILOR ÎN CÂTEVA DICȚIONARE EXPLICATIVE ACTUALE

1. PRELIMINARII

Aşa cum se ştie, expresiile fac parte din clasa frazeologismelor, clasă extrem de importantă a inventarului global al unei limbi, dar şi pentru procesul de înțelegere/performare a acesteia, atât de către vorbitorul nativ, cât şi de către potențialul doritor de a o învăța. Recunoscând importanța cunoaşterii şi utilizării corecte a frazeologismelor, în general, şi în cazul de față, a expresiilor, în învățarea şi/sau înțelegerea limbii, am încercat să urmărim felul în care acestea sunt înregistrate şi tratate în dicționare. De aceea, în paginile următoare, am prezentat în mod comparativ modul în care sunt tratate expresiile în principalele dicționare româneşti *explicative* actuale. Înainte de a prezenta corpusul din care ne-am selectat exemplele, este necesar să precizăm faptul că dificultatea de a încadra anumite unități frazeologice în categoria expresiilor sau a locuțiunilor a fost deseori semnalată de către cercetători[1,2]. Nicio lucrare teoretică nu a tranşat încă problema. Nu au fost stabilite încă limite clare între locuțiuni şi expresii, limite care să fie valabile în cazul fiecărei unități frazeologice în parte, iar, din punctul nostru de vedere, acest lucru nici nu este posibil. Criteriile de diferențiere propuse de diferiți cercetători sunt funcționale pentru inventare largi de expresii, dar rămân parțiale.

Opinia noastră asupra selecției unităților frazeologice care pot intra în categoria epresiilor este apropiată de cea a lui Theodor Hristea[3], care le recunoaşte statutul „mai puțin clar decât al locuțiunilor." În legătură cu existența unui posibil criteriu de departajare a expresiilor de locuțiuni, autorul afirmă: „Cu cât o îmbinare stabilă de cuvinte este mai *expresivă* (deci are o mai pronunțată încărcătură afectivă), cu atât suntem mai îndreptățiți să o considerăm expresie. […] Când însă expresivitatea a dispărut complet (ori în cea mai mare măsură) şi grupul frazeologic a devenit *împietrit* sau cât mai bine sudat […], atunci putem vorbi de locuțiuni. […] Posibilitatea de a înlocui sau de a echivala un grup locuțional cu un cuvânt sinonim nu trebuie considerată şi un criteriu de diferențiere a locuțiunilor de expresii, întrucât ultimele sunt şi ele, adesea, substituibile ori numai echivalabile cu o simplă unitate lexicală. Spre exemplu expresia *a-şi zbura creierii* este sinonimă cu *a se sinucide*"[4].

[1] V. şi Gabriela Duda, *Dicționar de locuțiuni ale limbii române,* Bucureşti, ALL, 2008, (Prefață).
[2] V. şi Mihaela Popescu, *Dicționar de expresii în limba română,* Bucureşti, ALL, 2004, (Prefață).
[3] Theodor Hristea, *Sinteze de limba română,* Bucureşti, Editura Albatros, 1984, p. 141.
[4] Id. *ib*., p.142.

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

La rândul nostru, pentru o relativă departajare a locuțiunilor de expresii, propunem câteva criterii. Astfel, dacă respectiva unitate frazeologică:

- este clar substituibilă cu un singur cuvânt (am menținut totuşi acest criteriu, deoarece majoritatea locuțiunilor i se adecvează);
- este neanalizabilă în interiorul său;
- nu permite inserția altui cuvânt între componentele sale;
- nu are o încărcătură stilistică pregnantă, atunci este mai probabil ca aceasta să fie locuțiune.

Dacă aceasta este în mod evident marcată stilistic, este mai probabil să poată fi catalogată drept expresie.

Criteriile de mai sus au valoare orientativă. Astfel, în ceea ce ne priveşte, considerăm că este posibil ca *aceeaşi unitate frazeologică să reprezinte, din punct de vedere morfologic (gramatical) o locuțiune, iar din punct de vedere stilistico-funcțional să se încadreze în categoria expresiilor*.

Cât priveşte alcătuirea unui dicționar care înregistrează astfel de unități frazeologice, important este ca, atunci când o expresie conține două sau mai multe cuvinte-cheie, aceasta să fie menționată sub toate cuvintele-titlu corespunzătoare, iar explicația propriu-zisă să fie dată numai la unul dintre ele.

2. CORPUS

Lucrările lexicografice care ne-au pus la dispoziție materialul pe care se bazează articolul de față sunt următoarele: *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX[2]), *Micul dicționar academic* (MDA), *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române* (DEXI), *Noul dicționar universal al limbii române* (NDU) precum şi un dicționar online, respectiv *Dicționarul explicativ online* (DEX online). Nu am inclus în lista noastră *Dicționarul limbii române* (DLR) din mai multe motive. Deşi satisface criteriile de mai sus, acesta rămâne totuşi un dicționar academic de anvergură, mai exact de tip tezaur, mai puțin consultat de publicul larg şi, în consecință, aproape inexistent în biblioteca cititorului mediu. De asemenea, numărul mare de volume şi fascicule din care este alcătuit, îl face mult mai greu de achiziționat în întregime. Mai mult, deşi în raport cu celelalte dicționare enumerate conține un inventar incomparabil mai mare, precum şi informații de ordin lexico-semantic şi etimologic mai complexe, tocmai acest tratament exhaustiv al cuvintelor îl scoate, practic, din orice comparație cu celelalte dicționare.

Am recurs, de asemenea, şi la un dicționar online deoarece reprezintă o sursă de informare din ce în ce mai des consultată de către vorbitori, concurând cu succes (ca frecvență a accesărilor) dicționarele pe suport de hârtie. De altfel, multe dintre cele mai bine vândute dicționare actuale, mai ales în străinătate, sunt însoțite de CD-ul aferent, sau chiar pot fi consultate direct pe internet. Este cazul unui proiect de anvergură, precum *Trésor de la Langue Française informatisé*[5]. Totuşi, trebuie precizat faptul că, deşi prezintă o utilitate care nu mai trebuie demonstrată, DEX

[5] Proiect relizat de Centre National de Recherche Scientifique, Université de Nancy-2, Laboratoire de L'Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (ATILF), 2004.

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

online nu constituie un proiect academic, oficial, ci este rezultatul unei inițiative private, care a constat între altele, în transferarea conținutul DEX[2] pe internet (așa cum se va observa în exemplele citate mai jos, cuvintele din DEX online sunt trimise de către surse private). De asemenea, DEX online nu prezintă utilizatorilor niciuna din facilitățile pe care prestigiosul dicționar francez amintit le oferă. Acesta permite atât o lectură orizontală, respectiv accesarea unui cuvânt şi citirea tuturor informațiilor legate de acesta, ca şi cum ar fi consultat dicționarul pe suport de hârtie, dar şi o lectură trasnsversală, acest lucru însemnând selectarea, din întreg corpusul, a unor informații care corespund unei anume categorii. Astfel, de pildă, utilizatorul poate accesa, să zicem, toate citatele în care intră cuvântul x, toate substantivele feminine care conțin, în definiție, cuvântul „medical", toate expresiile etc. În schimb, niciunul dintre dicționarele româneşti online nu oferă, deocamdată, astfel de facilități.

Revenind la obiectivele noastre, fără a întreprinde o analiză exhaustivă, ne-am oprit la un număr de 14 cuvinte din DEX[2] (care rămâne totuşi, dicționarul de referință al cititorilor) de la litera *A,* cuvinte care intră în diferite expresii. Pentru o citare mai exactă a sursei virtuale, am transferat cuvintele din dicționarul online *tale quale* şi le-am încadrat în chenare care cuprind toate informațiile care se dau (morfologice, semantice, sintactice, variante etc.), inclusiv sursa prin intermediul căreia acestea au fost postate pe internet. Nu am procedat în acelaşi mod cu dicționarele existente exclusiv pe suport de hârtie, considerând că un astfel de procedeu ar fi însemnat o risipă de spațiu. Ca urmare, din DEX[2], MDA, NDU şi DEXI am citat numai cuvântul-titlu şi expresiile în care acesta intră, definițiile corespunzătoare precum şi eventualele indicații, de ordin stilistico-funcțional care le însoțesc.

3. EXEMPLE ŞI COMENTARII

ABRAŞ
DEX[2]: **1.** (Reg.; despre cai) …**2.** (Expr.) *A ieşi abraş* = a nu izbuti.
MDA: expresia nu apare.
DEXI: **Pop. …..**(Expr.) *A ieşi abraş* = a nu izbuti. *Ieşind abraş, a luat în sfârşit calea lungă şi sucită a giudecății.*
NDU: **a ieşi abraş,** a eşua, a nu izbuti: *Ieşind abraş, a luat în sfârşit calea lungă şi sucită a giudecății* + sursă
DEX online:

ABRÁŞ, -Ă, *abraşi, -e*, adj. **1.** (Reg.; despre cai) Nărăvaş; (despre oameni) rău, violent. **2.** (Despre acțiunile omului) fără nici un rezultat; neizbutit, nereuşit. ◇ Expr. *A ieşi abraş* = a nu izbuti. [Var.: **iabráş, -ă**] – Din tc. **abraş**. Sursa: DEX '98 | Trimisă de ana_zecheru, 22 Jul 2002 |

Prima observație care se impune, şi care este valabilă şi pentru următoarele exemple, este aceea că formularea definițiilor expresiilor, în diferitele dicționare cercetate, este adesea identică. Totuşi, DEXI, şi mai ales NDU recurg, la exemple şi la citate pentru a ilustra sensul. În plus, DEXI specifică înaintea tuturor sensurilor de la cuvântul *abraş*, deci şi înaintea expresiei, marca diastratică

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

popular. În ceea ce priveşte DEX online, acesta nu reprezintă, din punct de vedere structural sau informativ, mai mult decât o transpunere pe internet a DEX^2, ceea ce înseamnă că, implicit şi numărul de expresii, precum şi tratamentul acestora este identic în cele două corpusuri. Din acest motiv, nu am reprodus informaţiile din această sursă decât cu titlu ilustrativ, în primele două exemple, la celelalte rezumându-ne la trimiterea „v. DEX^2”. Cât priveşte DEX^2, acesta utilizează marca *Reg.* doar pentru primul sens, expresia nefiind marcată, aşa cum se observă, nici din punctul de vedere al ariei de răspândire, nici din punct de vedere stilistic.

ABSTRACŢIE
DEX^2: (Expr.) *A face abstracţie de...* = a nu lua în considerare; a ignora.
MDA: (Expr.) *A face abstracţie de ceva* = a nu lua în considerare; a ignora.
DEXI: (Expr.) *A face abstracţie de...* = a nu lua în considerare; a ignora.
NDU: **a face abstracţie de...,** a nu ţine seamă de..., a renunţa la...+ exemplu
DEX online:

ABSTRÁCŢIE, *abstracţii*, s.f. Abstractizare; (concr.) lucru abstract. ◊ Expr. *A face abstracţie de...* = a nu lua în considerare; a ignora. [Var.: **abstracţiúne** s.f.] – Din fr. **abstraction**, lat. **abstractio, -onis**. Sursa: DEX '98 | Trimisă de ana_zecheru, 25 Jul 2002.

După cum se observă, în cazul lui *abstracţie,* între cele patru dicţionare nu există nicio diferenţă semnificativă în privinţa modului de tratare a unităţii frazeologice în care intră acest cuvânt. Este remarcabil totuşi faptul că DEX^2 şi DEXI nu citează frazeologismul urmat de complementul *ceva*, aşa cum o face MDA, şi astfel nu limitează răsfrângerea acţiunii verbului doar asupra inanimatelor. În acest fel, DEX^2 şi DEXI lasă liberă posibilitatea unei duble lecturi: *A face abstracţie de ceva sau de cineva.* În ceea ce ne priveşte, considerăm că respectiva unitate frazeologică este mai degrabă o locuţiune, şi nu o expresie. Aşa cum se va observa şi în următoarele exemple discutate NDU renunţă la împărţirea unităţilor frazeologice în locuţiuni şi expresii şi nu mai dă nici un fel de indicaţie de acest gen.

AC
DEX^2: (Expr.) *A avea* (sau *a găsi) ac de cojocul cuiva* = a avea mijloace de a înfrâna sau de a pedepsi pe cineva. *A călca* (sau *a umbla) ca pe ace* = a merge încet cu grijă. *A scăpa ca prin urechile acului* = a scăpa cu mare greutate. *Nici cât un vârf de ac* = extrem de mic foarte puţin aproape deloc. *A căuta acul în carul cu fân* = a se apuca de o muncă zadarnică.
MDA: apar toate expresiile din DEX^2, şi, în plus: (Expr.) *A băga (sau a ascunde) acul în miere* = a face vrajbă între oameni.
DEXI: (Expr.) *A avea* (sau *a găsi) ac de cojocul cuiva* = a avea mijloace de a înfrâna sau de a pedepsi pe cineva. *A călca* (sau *a umbla) ca pe ace* = a merge încet cu grijă. *A scăpa ca prin urechile acului* = a scăpa cu mare greutate. *Nici cât un vârf de ac* = extrem de mic foarte puţin aproape deloc. *A căuta acul în carul cu fân* = a se apuca de o muncă zadarnică. *A băga (sau a ascunde) acul în miere* = a face vrajbă între oameni.
NDU: **a avea** (sau **a găsi, a afla**) **ac de cojocul cuiva**, a avea (sau a găsi) mijlocul de a înfrânge sau a înfrâna pe cineva + exemplu; **a călca** (sau **a merge, a umbla**) **ca pe ace,** a merge încet şi cu grijă + exemplu; **ca prin urechile acului** a) cu mare greutate + exemplu, b) cu puţin, cât pe-aici + exemplu, **nici cât un vârf de ac,** foarte puţin; **a căuta acul în carul cu fân,** a căuta ceea ce nu se poate găsi; a munci în zadar + exemplu; **a sta** (sau **a şedea ca pe ace** v. **sta** şi **şedea**)
DEX online: v. DEX^2.

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

Diferențele de inventar al expresiilor în care intră cuvântul *ac* sunt nesemnificative de la un dicționar la altul, DEX^2 având o expresie în minus față de celelalte surse lexicografice. Ceea ce se observă este lipsa informațiilor stilistice şi a indicațiilor de uz cu privire la expresiile respective, în toate sursele citate. Dincolo de aceasta, aspectul pozitiv indiscutabil îl reprezintă interesul pe care îl prezintă toate dicționarele cercetate pentru înregistrarea expresiilor, ba chiar pentru inventarierea lor exhaustivă, acolo unde este cazul. Se observă faptul că NDU ilustrează cu exemple fiecare sens al unităților frazeologice respective. Aceasta fiind o trasatură a NDU, nu o vom mai semnala decât acolo unde se impun anumite comentarii semantice.

ACATIST

DEX^2: (Expr.) *A da acatiste* (sau *un acatist)* = a cere preotului să rostească anumite rugăciuni pentru îndeplinirea unei dorințe.

MDA: (Expr.) *A da acatist* = a cere preotului să se roage lui Dumnezeu, Fecioarei Maria şi altor sfinți pentru o persoană sau pentru reuşita unei acțiuni.

DEXI: (Expr.) *A da acatiste* (sau *un acatist)* = a cere preotului să rostească anumite rugăciuni pentru îndeplinirea unei dorințe.

NDU: **a da acatiste,** a cere preotului să se roage pentru realizarea unor dorințe + exemplu.

DEX online: v. DEX^2.

În cazul cuvântului *acatist,* se observă că DEX^2 şi DEXI înregistrează şi variantele expresiilor în care intră acest cuvânt. Ceea ce iese în evidență sunt însă diferențele de formulare a definițiilor. În cazul MDA, definiția aduce un plus de informație şi precizie, necesară înțelegerii exacte a sensului expresiei. DEX^2, DEXI şi, implicit DEX online au definiții mai vagi, formularea *„anumite rugăciuni”* inducând o anumită doză de ambiguitate.

ACOPERI

DEX^2: (Expr.)(Refl.) *A se acoperi de glorie* = a săvârşi fapte mari de arme; a fi foarte viteaz.

MDA: expresia nu se înregistrează. apare, în schimb (Expr.) *A acoperi cheltuielile* = a face față cheltuielilor.

DEXI: (Expr.)(Refl.) *A se acoperi de glorie* = a săvârşi fapte mari de arme; a fi foarte viteaz. (Expr.) *A acoperi cheltuielile= a face față cheltuielilor.* (Expr.) (Tranz.) *A acoperi (ceva) cu vălul uitării* v. văl.

NDU: (Sport, tr.) **a acoperi terenul**, a fi activ pe terenul de joc unde este nevoie.

DEX online: v. DEX^2.

Dicționarele înregistrează, în general, caracterul tranzitiv sau reflexiv al verbelor din expresii, care, de altminteri, imprimă regimul gramatical de utilizare al întregii unități frazeologice respective. Din păcate însă, uneori acestea sunt marcate inexact. De pildă, în cazul expresiei *A (se) acoperi de glorie,* observăm că DEX^2 şi DEXI înregistrează numai forma reflexivă *A se acoperi de glorie.* Or, această expresie circulă şi în regim tranzitiv (exemplu, *O faptă care l-a acoperit de glorie*), situație pe care însă dicționarele nu o înregistrează. În altă ordine de idei, definițiile conțin formulări relativ învechite (*a săvârşi fapte mari de arme).* În sfârşit, în

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

legătură cu situaţia pe care o înregistrează DEXI, este discutabil în ce măsură întreaga secvenţă *a acoperi cu vălul uitării* este o expresie, sau numai o metaforă clişeizată.

ACCES
DEX^2: (Expr.) *A (nu) avea acces* = a (nu) avea permisiunea să meargă undeva, a (nu) avea voie să pătrundă undeva.
MDA: -
DEXI: (Expr.) *A (nu) avea acces* = a (nu) avea permisiunea să meargă undeva, a (nu) avea voie să pătrundă undeva.
NDU: -
DEX online: v. DEX^2.

ACHITA
DEX^2: (Expr.) *A se achita de ceva* = a duce la bun sfârşit o obligaţie.
MDA: -
DEXI: (Expr.); refl. *A se achita de ceva* = a duce la bun sfârşit o obligaţie.
NDU: -
DEX online: v. **DEX^2**.

ACOPERIRE
DEX^2: (Expr.) *A avea acoperire* = a fi acoperit pentru o acţiune săvârşită conform unor indicaţii precise.
MDA: -
NDU: **a avea acoperire**, a avea argumente, întemeiere pentru ceva săvârşit.
DEXI: aceeaşi expresie ca şi în DEX^2, fără informaţii suplimentare.
DEX online: v. **DEX^2**.

În ceea ce priveşte inventarul, din cele trei exemple de mai sus se observă că, în mod justificat MDA nu înregistrează, nicio expresie sub cuvintele *acces* şi *achit.* Dealtfel, şi din punctul nostru de vedere, *a avea acces* şi, respectiv, *a se achita* sunt locuţiuni. De altminteri, din punctul nostru de vedere, *a avea acces* şi *a se achita de ceva* nu pot fi considerate expresii. Nici *a avea acoperire* nu respectă criteriul expresivităţii, pentru a putea fi considerat expresie, de aceea, felul în care procedează NDU, chiar dacă este mai puţin tranşant şi deci, mai puţin riguros pentru cei care caută şi informaţii gramaticale şi stilistice în dicţionare, evită totuşi posibilele confuzii de clasificare.

În altă ordine de idei, în cele trei exemple reproduse mai sus, se remarcă formulări ale definiţiilor identice la DEX^2 şi DEXI. Cât priveşte NDU, se observă formularea relativ învechită *a avea …întemeiere pentru ceva săvârşit.*

ACTIV
DEX^2: (În expr.) *A avea ceva la activul său* = a fi autorul unei acţiuni (grave). *A pune ceva la activul cuiva* = a pune o acţiune (gravă) pe seama cuiva.
MDA: (Expr.) *A-i pune cuiva ceva la activ* = a pune o acţiune (gravă) pe seama cuiva.
DEXI: aceleaşi expresii ca şi în DEX^2, dar precedate de marca *familiar.*
NDU: **a avea la activul său**, a fi autorul + exemplu: *acest om are multe fapte bune la activul său*; **a pune la activul cuiva**, a pune ceva pe seama, pe socoteala cuiva + exemplu.
DEX online: v. DEX^2.

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

În exemplul de mai sus, DEXI se remarcă în mod pozitiv, prin specificarea mărcii *familiar*. Ca şi în alte exemple, se observă identitatea definiţiilor din diferitele surse lexicografice. O observaţie de ordin semantic este accea că definiţia unităţii frazeologice *a avea la activul său* din NDU este ambiguă, astfel încât sensul nu reiese decât din exemplu. Altminteri, formularea *a fi autorul,* este incompletă.

ADÂNC
DEX[2]: (Expr.) (*A ajunge a trăi* etc.) *până la adânci bătrâneţe* = (a trăi) până la o vârstă înaintată.
MDA: aceeaşi expresie ca şi în DEX[2]
DEXI: aceeaşi expresie ca şi în DEX[2] şi, în plus: câteva enunţuri discutabile, înregistrate ca expresii, respectiv: *A se uita ca într-o apă adâncă* v. Apă şi *Din adâncul inimii* v. inimă.
NDU: din (sau **pînă-n) adâncul sufletului** (sau **inimii, fiinţei**), din tot sufletul.
DEX online: v. DEX[2].

În cazul cuvântului *adânc,* DEXI iese în evidenţă cu un inventar de unităţi frazeologice aparent mai bogat. Dar, dacă secvenţa lingvistică *din adâncul inimii,* asimilabilă mai curând locuţiunilor, poate fi considerată ca fiind simultan şi expresie, secvenţa lingvistică *A se uita ca într-o apă adâncă* nu reprezintă, din punctul nostru de vedere, în niciun caz o expresie. Întreaga structură citată nu este nimic altceva decât o comparaţie.

ADIO
DEX[2]: (Expr.) *A-şi lua adio de la ceva* = a socoti ceva ca pierdut pentru totdeauna.
MDA: (Ironic; în expr.) *Adio şi n-am cuvinte* = am terminat, puţin îmi pasă de rest. (Expr.) *A-şi lua adio de la ceva* = a socoti ceva pierdut pentru totdeauna.
DEXI: aceleaşi expresii ca şi în MDA; înregistrează, de asemenea, marca *ironic* la cea de-a doua expresie: *Adio şi n-am cuvinte.*
NDU: (glumeţ) **adio şi-un praz verde,** puţin îmi pasă; **a-şi lua adio de la ceva,** a considera ceva ca fiind definitiv pierdut.
DEX online: v. DEX[2].

După cum se observă, la cuvântul *adio*, spre deosebire de DEX[2], care este un dicţionar mai vechi, MDA şi DEXI au o expresie în plus şi înregistrează, ambele, acolo unde este necesar, marca stilistică necesară: *ironic.* De asemenea, se remarcă faptul că NDU înregistrează expresia *adio şi-un praz verde,* frecventă în limbajul colocvial, şi însoţită de marca de utilizare: *glumeţ.*

AGHIOS
DEX[2]: (Expr.) *A trage (la) aghioase* = **a)** a cânta monoton şi tărăgănat; **b)** a dormi; a sforăi.
MDA: Aceeaşi expresie încă una în plus: (Expr.) *I-a cântat popa aghiosul* = a murit**.**
DEXI: (Expr.) *A trage (la) aghioase* = **a)** a cânta monoton şi tărăgănat; **b)** (fam.; glum.) a dormi; a sforăi. (Expr.) *I-a cântat popa aghiosul* = a murit**.**
NDU: **a trage (la) aghioase** a) a cânta pe nas după psaltire + exemplu; b) a horcăi, a sforăi în somn; a dormi.
DEX online: v. DEX[2].

În ceea ce priveşte tratamentul expresiilor în care intră cuvântul *aghios*, o contribuţie specială o are DEXI, care acordă atenţie mărcilor stilistice (fam; glum. = familiar, glumeţ), orientând astfel potenţialul utilizator asupra uzului şi a valenţelor stilistice ale expresiilor respective.

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

AIUREA

DEX²: (Expr.) *A vorbi aiurea* = a vorbi fără rost; a bâigui.

MDA: (Fam.; în expresiile) *A vorbi aiurea* = a vorbi fără rost. *Aiurea-n tramvai* = fără sens. (Înv. în expresia) *A călca într-aiurea* = a nu fi fidel.

DEXI: (Fam.; în expresiile) *A vorbi aiurea* = a vorbi fără rost. *Aiurea-n tramvai* = fără sens.

NDU: (fig.) **cu gândul aiurea**, distrat; **într-aiurea**, fără țintă, la întâmplare; **de (pe) aiurea** din altă parte, din alt loc: **vorbeşte aiurea,** delirează, bâiguie + exemplu.

DEX online: v. DEX².

În exemplul de mai sus se remarcă, pe de o parte, faptul că MDA înregistrează mai multe expresii decât restul surselor lexicografice; pe de altă parte, se observă că NDU marchează ca fiind figurate unități frazeologice care vorbitorii nu le (mai) resimt ca având vreo încărcătură stilistică.

AJUNGE

DEX²: (Expr.) *A ajunge rău* = a decădea. (Expr.) *A ajunge bine* = a dobândi succese; a reuşi a izbuti. (Expr.) *A ajunge pe mâinile cuiva* = a fi la discreția cuiva. (Expr.)(Tranz.) *A-l ajunge* (pe cineva) *mintea* (sau *capul)* = a se pricepe, a şti ce e de făcut. (Expr.) *A ajunge departe* = a dobândi succese a reuşi. (Expr.) *A ajunge la mal* = a răzbi prin greutăți şi a atinge scopul dorit. *A* (sau *a-i) ajunge* (cuiva) *cuțitul la os* = a ajunge la capătul puterii; a fi într-o situație disperată. (Expr.) *A-l ajunge pe cineva zilele* = a îmbătrâni.

MDA: (Expr.) *A-l ajunge pe cineva zilele* = a-i fi trecut vremea. *A ajunge cal de poştă* = a munci fără odihnă. *A ajunge rău* = a decădea. *A ajunge bine* (sau *repede)* = a parveni. *A nu-i ajunge cuiva nici cu prăjina la nas* = a fi înfumurat.

(Pop.; în expresiile) *Ce te-a ajuns* = ce ți s-a întâmplat? *A-l ajunge pe cineva băutura sau vinul* = a se îmbăta. *A ajunge din pod în glod* = a decădea. *A ajunge deasupra nevoilor* = a ajunge la o stare materială mulțumitoare. *A ajunge pe mâinile cuiva* = a fi la discreția cuiva. *A-i ajunge cuiva cuțitul la os* (sau *la ciolan*) = a ajunge la capătul puterilor. *A ajuns funia la par* = a fi într-o situație disperată.

(Pop.; fam. în expresiile) *A ajunge la mal* (sau *la maidan*) = *A scăpa de greutăți şi a-şi atinge scopul dorit. A ajunge din lac în puț* = a o păți mai rău. *A ajunge pe drumuri* (sau *la sapă de lemn ori,* reg., *la lulele sau la mucuri de țigări*) = a sărăci. *A ajunge în doaga copiilor* = a deveni senil. *A ajuns funia la par* = a sosit ora prânzului. (Reg.; în expresiile) *A-l ajunge pe cineva anii de pe urmă* = a îmbătrâni. *A ajunge la aman* = a fi la mare strâmtoare. (Înv.; în expresiile) *A-l ajunge pe cineva judecata* = a fi condamnat. *A-l ajunge pe cineva dajdia (birul* sau *partea de plată)* = a-i veni rândul la plată. *A ajunge în doaga morții* = a fi în pragul morții. *A ajunge cu clevetiri* = a țese intrigi.

DEXI: Înregistrează câteva expresii în plus, față de DEX² şi MDA: *A ajunge de la dracul la tată-său, A ajunge la țanc, A nu ajunge pe cineva la călcâie etc.,* dar fără indicații de ordin stilistic.

NDU: **a ajunge departe**, a reuşi în viață; **a ajunge la mal** (sau **la liman**), a reuşi, a răzbi prin dificultăți; **a (-i) ajunge cuțitul la os**, a fi într-o situație limită, disperată; **a ajunge rău**, a decădea; **a ajunge bine** (sau **departe, repede**), a izbuti, a reuşi, a dobândi succese; **a ajunge la putere**, a prelua puterea (în stat); **a ajunge pe drumuri**, a rămâne fără sprijin, a sărăci, a scăpăta; **a ajunge pe mâinile cuiva**, a fi la discreția cuiva, a fi în puterea cuiva; **a ajunge de pomină** v. **pomină; a ajunge la sapă de lemn** v. **sapă; a ajunge în mintea copiilor** v. **copii; a-l ajunge zilele** (sau **anii**) **de pe urmă**, a îmbătrâni; **a nu-i ajunge cu prăjina** (sau **cu strămurarița**) la nas, a fi înfumurat, încrezut; **a ajunge la cuțite**, a atinge gradul maxim de încordare + exemplu: *sfada creşte, în sfârşit, ajung la cuțite, cum s-ar zice* + sursă; **a-l ajunge pe cineva mintea** (sau **capul**), a pricepe, a şti ce e de făcut.

DEX online: v. DEX².

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

În ceea ce priveşte verbul *a ajunge*, care intră în numeroase unităţi frazeologice, se remarcă, în toate dicţionarele, preocuparea pentru înregistrarea cât mai multor expresii, diferenţele de inventar fiind foarte mici. Mărcile stilistice şi de uz ale expresiilor sunt prezente în unele surse lexicografice şi neglijate în altele. Se înregistrează, de asemenea, unele stângăcii în formularea definiţiilor, precum: *a-i veni rândul la plată* (MDA), în loc de a-i veni (cuiva) rândul să plătească + complement sau *a atinge gradul maxim de încordare* (NDU). Această ultimă definiţie este incompletă, şi nu ilustrează în mod corespunzător sensul expresiei *a ajunge la cuţite,* deoarece nu se specifică faptul că este vorba de o încordare survenită între două părţi, într-o relaţie. Altminteri, cel care nu este vorbitor nativ de limba română şi care caută sensul în dicţionar, ar putea crede că este vorba de oricare tip de încordare. Din păcate, numai exemplul care urmează definiţiei întregeşte şi clarifică sensul acesteia.

4. CONCLUZII

4.1. Observaţiile care se pot face pe baza materialului prezentat mai sus sunt eterogene, în conformitate atât cu varietatea surselor, cât şi cu obiectul cercetat – expresiile. O bună parte dintre observaţiile privitoare atât la modul de redactare, cât şi la inventarul dicţionarelor din care am cules exemplele nu trebuie considerate drept reproşuri aduse acestora, ci tot atâtea sugestii punctuale pentru eventualele ediţii viitoare.

4.2. Din punctul de vedere al inventarului, se observă faptul că există o oarecare „concurenţă” binevenită între diferitele surse lexicografice în a înregistra cât mai multe expresii. Dacă DEX-ul are, pe anumite segmente, dezavantajul apariţiei timpurii, în raport cu celelalte două dicţionare, MDA are avantajul de a fi fost lucrat pornindu-se de la dicţionare mari, precum DA şi DLR, şi de a fi preluat şi prelucrat din aceste surse o bună parte din material.

4.3. Consultarea DEX online în locul DEX^2 nu are, cel puţin pentru moment, decât avantajul rapidităţii în obţinerea informaţiei; altminteri, sursa electronică reproduce, *tale quale* dicţionarul respectiv în varianta tipărită (de altfel, acest lucru este menţionat în sursa electronică). În schimb, accesând DEX online, utilizatorul are posibilitatea de a vedea modul în care a fost tratat cuvântul sau expresia dorită în alte dicţionare (*Dicţionarul de sinonime, de neologisme* etc.), în măsura în care ele au fost trimise de utilizatori şi în variante mai mult sau mai puţin actualizate.

4.4. În ceea ce priveşte încadrarea stilistico-funcţională sau geografică a respectivelor expresiilor, se remarcă o anumită inconsecvenţă, atât a DEX^2, cât şi a MDA, în indicarea, în paranteze rotunde, a mărcilor diastratice. Indicarea consecventă a ariei de răspândire (de exemplu, regional, popular), a domeniilor şi a mărcilor

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

stilistice (familiar, argotic, livresc etc.) ar aduce beneficii evidente atât celui care consultă dicționarul pentru a *înțelege* o expresie, cât şi aceluia care doreşte să afle dacă şi în ce situație de comunicare o poate utiliza.

4.5. Compararea dicționarelor a scos la iveală un aspect pozitiv de netăgăduit, şi anume interesul pe care îl prezintă toate aceste unelte lexicografice pentru înregistrarea unităților frazeologice în general, şi a expresiilor în mod particular.

4.6. Îmbunătățirea prezentării acestor unități frazeologice în dicționarele explicative ar putea fi rezultatul unui tratament uniform al acestora, ținându-se seama, de fiecare dată, de câteva criterii:

- dacă respectiva secvență poate fi, într-adevăr, catalogată drept expresie (în cazul în care respectivul dicționar este interesat de clasificarea unităților frazeologice);
- indicarea consecventă a mărcilor diastratice care să însoțească expresia (răspândire geografică, indicații de stil şi de uz);
- reformularea unora dintre definiții în spiritul limbii actuale.

4.7. În vederea realizării unei viitoare ediții a DEX, care se află deja în planul Departamentului de lexicologie şi lexicografie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", pledăm pentru o creştere a inventarului de expresii, prin înregistrarea celor apărute relativ recent, ca urmare a dezvoltării şi modernizării societății.

BIBLIOGRAFIE

Bidu Vrănceanu, Angela (1993), *Lectura dicționarelor,* Bucureşti, Editura şi atelierele tipografice „Metropol", Bucureşti.

Bidu Vrănceanu, Angela (2007), *Lexicul specializat în mişcare. De la dicționare la texte,* Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Duda, Gabriela, *Dicționar de locuțiuni ale limbii române,* Bucureşti, ALL, 2008.

Hristea, Theodor (1984), *Sinteze de limba română,* ediția a 3-a, Bucureşti, Editura Albatros.

DICȚIONARE

Popescu, Mihaela, (2004) *Dicționar de expresii în limba română,* Bucureşti, ALL.

*** *Dicționarul limbii române.* Sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Academia Română, Bucureşti, 1913–1948 (DA).

*** *Dicționarul limbii române. Serie nouă,* Academia Română, 1965–2007 (DLR).

*** *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) (1998) Bucureşti, Univers Enciclopedic.

*** *Micul dicționar academic,* Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", vol. I–IV, (2001–2003), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, (MDA).

*** *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române,* Chişinău, Editurile Arc-Gunivas, 2007 (DEXI).

*** *Noul dicționar universal al limbii române,* Chişinău, Editura Litera internațional, 2006 (NDU).

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)

THE TREATMENT OF EXPRESSIONS IN SOME ROMANIAN EXPLANATORY DICTIONARIES

(Abstract)

The article presents the treatment of certain phraseological units (the expressions) in some Romanian explanatory dictionaries, including an online one. It also draws the attention on lexicographical aspects as the similarities and the differences between the way that expressions are presented and defined in those academic information sources (except DEX online, that represents the result of a private initiative to make disponible on the internet some other types of Romanian dictionaries) and the implications thereof.

Cuvinte-cheie: abstracţie, ac, acatist, acoperi, acoperire, acces, achita, activ, adânc, adio.
Keywords: abstractio, needle, prayer (service with prayers and hymns), to cover up, covering, access, to acquit, active, profound (deep), adieu.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A565 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:00 UTC)